

Teadmistepõhine ühiskond, teadmistepõhine riigivalitsemine

Mati Heidmets (RiTo 10), Tallinna Pedagoogikaülikooli rektor

Eestis valitsevat segadust edasise arengu suundade osas peegeldab see, et igal valitsusel on oma tulevikkusuunatud edudokument, mille järgmine valitsus unustab.

Teadmistepõhisusest on saanud alanud aastatuhande moesõna. Euroopa poliitilise agendasse tuli see mõiste jõuliselt sisse pärast Euroopa Nõukogu 2000. aasta märtsis Lissabonis peetud tippkohtumist. Teatavasti püstitati seal eesmärk, mille kohaselt tuleb 2010. aastaks meie mandril luua maailma kõige dünaamilisem ja konkurentsivõimelisem teadmistepõhine (*knowledge based*) majandus ja ühiskond. Sellise eesmärgiasetusega seati teadmistepõhisus Euroopa poliitilise elu keskmesse, asetati väga tähtsate asjade hulka. Kuigi Lissabonis püstitatu jõukohasuses on juba kahtlema hakatud, on idee teadmistest kui kesksest arengumootorist endiselt päevakorras. Mida see tähendab?

Mulle tundub, et on vähemalt kaks viisi, kuidas teadmistepõhist ühiskonda ja majandust mõista. Esimese arusaama kohaselt on kogu asja sisuks kindlate elu- ja tegevusvaldkondade eelisarendamine. Õigete (teadmistepõhiste) elualade/prioriteetide valik kiirendab arengut ning võib viia ühiskonna ja majanduselu seisundisse, mida tähistab vormel *knowledge-based*. Selline arusaam on valdav poliitilises diskursuses. Juba viidatud Lissaboni tippkohtumine pakkus välja ka eelisarendatavad tegevusvaldkonnad/elualad teadmistepõhise Euroopa ülesehitamiseks. Lissaboni kohtumise lõppdokumendi tegevusvaldkondi (prioriteete) käsitlevad alaosalad (www.europarl.eu.int/summits/lis1) on järgmised:

- infoühiskond kõigile;
- Euroopa ühtse uuringu- ja innovatsioonisüsteemi loomine;
- innovatsioonisõbralik majanduskeskkond;
- avatud siseturg;
- kapitali barjäärideta ja läbipaistev liikumine;
- koordineeritud makromajanduslik poliitika;
- haridussüsteem teadmusühiskonna teenistusse;
- aktiivse tööhõivepoliitika kaudu eurooplastele rohkem ja paremaid töökohti;
- sotsiaalkindlustuse moderniseerimine;
- sotsiaalse kaasatuse suurendamine.

Lõppdokumendi ülesehitus on selgelt valdkonnapõhine. Euroopa liidrid lootsid ja loodavad, et suur tähelepanu eeltoodud kümnele eluvaldkonnale kindlustab Euroopa liikumise teadmistepõhise majanduse ja ühiskonna suunas. Sedalaadi lähenemine põhineb usul, et tõepoolest on mõned võtmevaldkonnad, mis kannustavad ja juhivad ühiskonna arengut.

Lissaboni eestimaine analoog

Samasugust lähenemist võib leida ka Eestist. Lissaboni omamaine analoog, Vabariigi Valitsuse strateegiadokument "Eesti edu 2014" (Eesti edu... 2003) on samuti püstitanud

ambitsioonika eesmärgi – kindlustada konkurentsivõimelise majanduse ja teadmispõhise ühiskonna kaudu Eesti pikaajaline, jätkusuutlik ja inimesekeskne majanduslik ning riiklik areng, mis muu hulgas väljendub sisemajanduse kogutoodangu kahekordistumises aastaks 2014. Ka siin on edutegurite nimetuse all üles loetud rida eluvaldkondi, mis on püstitatud sihi saavutamiseks esmatähtsad:

- pädev ja paindlik töötaja;
- ettevõtlust soosiv majanduskeskkond;
- teadus, tehnoloogia ja innovatsioon;
- infoühiskond kõigile;
- inimsõbralik elukeskkond, terve inimene.

Kuigi loetelu on lühem, on loogika sama. Eduteguritele rõhudes loodetakse arengut kiirendada.

Veel kitsamalt orienteeritud, aga samuti valdkonnakeskne on 2003. aasta oktoobris Reformierakonna väljapakutud kokkuleppe projekt teadmispõhise majanduse arendamiseks Eestis aastani 2011 (Kokkuleppe projekt... 2003). Idee kohaselt võiksid kokkuleppe osapooled – erakonnad, ettevõtted, ülikoolid ja teadusasutused, ametiühinguorganisatsioonid ja meediaväljaanded – võtta kindlad kohustused ühe prioriteetse eluala, teadus- ja arendustegevuse edendamise osas. Arvatakse, et just see valdkond peaks Eesti viima teadmispõhisesse majandusellu. Väljapakutud kohustused on järgmised:

- erakonnad tagavad teadus- ja arendustegevuse riigieelarvelise finantseerimise "Teadus- ja arendustegevuse finantseerimisstrateegia aastatel 1998–2006" kohaselt;
- ettevõtted investeerivad 2004. aastast alates teadus- ja arendustegevusse 10% aasta kasumist;
- ülikoolid ja teadusasutused tagavad prioriteetsetes valdkondades professoritele ja juhtivatele palga vähemalt Soome tasemel;
- ametiühinguorganisatsioonid toetavad ülikoolide ja teadusasutuste palgapoliitikat;
- meediaväljaanded kohustuvad kajastama uuendusi, unikaalseid tooteid ja lahendusi.

Kõik eelkirjeldatud lähenemised esindavad arusaama, mille kohaselt tuleb eelisarendada mõningaid eluvaldkondi, mis viivad meie elu ja majanduse uude, nn teadmispõhisesse režiimi. Kõige sagedamini räägitakse sedalaadi tekstides teadus- ja arendustegevusest, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arengust, infoühiskonna levikust, uuenduste toetamisest. Samal ajal aga (nagu kas või Lissaboni kohtumise lõppdokumendist ilmneb) võivad võtmevaldkondade hulka kuuluda ka sotsiaalkindlustus ja tööhõivepoliitika.

Mitte kus, vaid kuidas

Erinevalt valdkonnakesksest lähenemisest rõhutab teine käsitlus mitte niivõrd seda, kus midagi tehakse, kuivõrd seda, kuidas tehakse. Sellist lähenemist on rohkem teadmispõhisust analüüsivates akadeemilistes kirjutistes ning selle loogika järgi üles ehitatud arengustrateegiates ja poliitilistes dokumentides. Eestis kannab sellist mõtteviisi

näiteks strateegia "Säästev Eesti 21 (SE 21)" (Säästev Eesti... 2003). See on strateegia, mis pakub Eesti riigi ja ühiskonna arendamise põhisuunad aastani 2030, sihiga ühendada üleilmsest konkurentsist tulenevad edukusenõuded säästva arengu põhimõtete ja Eesti traditsiooniliste väärtuste säilimisega. Fookuses on Eesti jätkusuutlikkus, põhiülesanne on vastata küsimusele, mis aitab tagada Eesti ühiskonna ja riigi püsimise ning edukuse pikema aja (30 aasta) jooksul. Strateegia koostas kuuest asutusest koosnenud konsortsium, töös osales üle 50 eksperdi. (SE 21 terviktekst on keskkonnaministeeriumi kodulehel.)

Teise arusaama kohaselt ei saa teadmispõhist ühiskonda/majanduselu taandada aktsioonidele ega võtmevaldkondadele, olgu nendeks paljurägitud infotehnoloogia arengutase või alusuuringute osakaal teadus- ja arendustegevuses. See on omamoodi terviklik ühiskonnakorralduse tüüp, mille põhitunnus on selged eesmärgiasetused nii kogu ühiskonna kui ka iga allstruktuuri tasandil ning teadmistest lähtuv ja kooskõlastatud tegutsemine püstitatud eesmärkide saavutamiseks. Kõrvuti n-ö tarkuse laialdasema kasutamisega on see kindel väärtusmaailm, kus tähtsustatakse ratsionaalsust, kaasamist, dialoogi, aga ka iseseisvust ning iga subjekti sõltumatut ja kriitilist mõtlemist. Just sellisest arusaamast lähtudes kasutab SE 21 *knowledge based* eestikeelse vastena *teadmusühiskonda*, üritades rõhutada, et tegu pole lihtsalt *knowledge*'iga, vaid ka teadmist elu keskmesse asetavate väärtuste ja hoiakutega.

Selle arusaama kohaselt on teadmusühiskonna keskne tunnusjoon viis, kuidas ühiskonnas otsused kujunevad. Just otsusekujundusprotsessi iseärasused eristavad teadmusühiskonda ja sellele eelnenud elukorraldust. Teadmusühiskonnast rääkides loetakse üles mitte (eelisarendatavad) eluvaldkonnad, vaid otsustamise iseärasused ja selleks vajalikud pädevused, mis kehtivad suvalise eluvaldkonna kohta. Jutt käib tavaliselt järgmistest asjadest:

- strateegilise arengukavandamise saamine keskseks juhtimisinstrumendiks nii riigi kui ka organisatsiooni tasandil;
- riigivalitsemises ja kogu ühiskonnas toimuva otsustusprotsessi muutumine/nihkumine huvipõhisest teadmispõhiseks koos nn kaasava otsustamismudeli levikuga (oluline siht on kooskõla leidmine eri osapoolte huvide ja arusaamiste vahel);
- õppiva organisatsiooni põhimõtete juurdumine nii era- kui ka avalikus sektoris;
- haridusfookuse nihkumine nn õigete faktide omandamiselt õpioskuste, elukestva õppe ja sotsiaalsete pädevuste tähtsustamisele.

Kujunemisjärgus arengutee

Selle mõtteviisi kohaselt tähistab teadmusühiskond teistsugust tegutsemis- ja otsustuskultuuri, kus (ühiselt püstitatud ja aktsepteeritud) eesmärkide saavutamine riigivalitsemises, majanduses, loodussuhetes ja sotsiaalelus toetub senisest rohkem refleksioonile, analüüsile, maailmakogemusele (mitte niivõrd tavale, traditsioonile, rühmahuvile).

Kui esimese mõtteviisi kohaselt tuleb üles leida õiged nupud, millele vajutada, siis teise arusaama järgi tuleb kõikidele nuppudele vajutada targalt ja kaalutletult. Loomulikult on uue otsustuskultuuri suunas liikumine (nagu iga kultuurimuutus) samm-sammuline ja aeganõudev ettevõtmine.

Ka arenenud riikide jaoks on teadmusühiskonna mudel veel kujunemisjärgus arengutee, mida otsitakse ja katsetatakse. Selle idee on ühiskonna refleksiivne ja teaduspõhine kohanemine muutustega nii oma sise- kui ka väliskeskkonnas.

Teadmusühiskond on oma arengut ratsionaalselt ja kooskõlastatult kavandav ning kavandatut järjekindlalt ellu viiv ühiskond, seejuures on riik selle kavandamise ja realiseerimise üks (ja sugugi mitte ainus) osapool. Teaduspõhise ühiskonna enesejuhtimise vahend on strategiakujundus – eri osapoolte kokkulepitud eesmärgiasetused, tegevuskava eesmärkide realiseerimiseks, mehhanismid protsesside jälgimiseks ja korrigeerimiseks. Peamine erinevus iseregulatsioonist on püüd teadmiste ja jagatud ühiskondlikule kogemusele tuginedes arengut ette näha ning käivitada selle põhjal tagasiside ja korrigeerimismehhanismid. Teaduspõhise ühiskonna erinevuseks konservatiivsest arenguteest peetakse aga rõhutatud avatust ning tugevalt detsentraliseeritud otsustusmehhanismi.

Piltlikult öeldes võiks see olla ühiskonnamudel, mis suudab võtta kasutusse tänasest mitu korda enam kollektiivset mõistust ning kus tunduvalt rohkem aega ja jõudu läheb otsuste ja tegevuste ettevalmistamisele, mitte nende tagajärgede silumisele.

Eesti-taolisele väikeriigile, kellel puuduvad vahendid ennast jõu abil realiseerida, võiks olla edu saavutamise võimalus teadmispõhine ühiskonnamudel, kuigi selle suunas liikumine on paratamatult pikaajaline protsess, mille käigus tuleb kujundada nii teadmusjuhtimiseks vajalik institutsionaalne alus kui ka toimimiseks piisav pädevus.

Kokkuvõtlikult võib teadmispõhisust käsitleda kas valdkonna- või otsustusmehhanismikeskselt. Kindlasti ei välista need kaks lähenemist teineteist. Samal ajal annab rõhuasetus valdkondadele või tegevusviisile eeldatavalt erinevaid väljundeid. Liikumine rohkem otsustuskeskse arusaamise suunas tuleks minu meelest teadmusühiskonna Eesti versiooni ülesehitamisele praegu kasuks.

Otsustamine teadmispõhiseks

Eesti praegune elupraktika (nii otsusekujunduse kui ka võtmevaldkondade tegeliku arendamise mõttes) on teadmusühiskonna põhimõtetest suhteliselt kaugel. Selles suunas liikumine ei toimu isenesest, selleks on vaja pingutust. "Säästev Eesti 21" toob välja kolm pingutuse suunda: institutsionaalse aluse loomine arengu strateegiliseks kavandamiseks, otsustusprotsessi kujundamine teadmispõhiseks ning võimekuse suurendamine teadmusühiskonnana toimimiseks. Kaks esimest suunda on otseselt seotud riigivalitsemisega, pakkudes välja viise ja vorme teadmispõhise otsustusmudeli juurdumiseks eri valitsemisvaldkondades.

Mis puutub strateegilise arengukava institutsionaalse aluse loomisse, siis Eestis puudub subjekt, kelle roll/töö oleks kogu ühiskonna tasemel toimuv pikaajaline/strateegiline sihiseadmine ja sellest lähtuv tegevuste kavandamine. On küll koostatud üle 60 valdkondliku arengukava, igaühe taga rühm tegijaid ja (valdkondlikke) huvilisi, kuid puudub koordineeriv, süsteemi viiv ning üldist huvi esindav subjekt. SE 21 pakub (mitme riigi kogemust arvestades) välja Rahvusliku Arenguvõrgustiku (RA) loomise, mis haaraks endasse ministeeriumide ja omavalitsuste arengukavandajaid, kolmanda sektori ühendusi, teadus- ja haridusasutusi, sõltumatuid *think-tank*'e. See oleks Eesti arengutrende monitooriv ja üldist arenguideoloogiat välja töötav ning koostatavatele arengukavadele üldraami loov kooslus, mis haaraks oma tegevusse maksimaalselt nii mitmekesisest kodumaist kui ka maailmatarkust. RA tegevuse tähtis osa oleks valitsusväline ekspertidekogu (nn Eesti arengu ajustrust), kes töötaks koos Riigikogu arengu kavandamisega tegeleva komisjoni (tulevikukomisjoni) ja peaministri juures asuvate teenistustega (arendusnõunikud; teadus- ja arendusnõukogu, TAN).

RA töötaks kõigepealt välja pikemaks ajaks üldise arenguplatvormi ja korraldaks selle sisemise ja avalikkusega läbiarutamise, seejärel detailiseeritaks platvormi konkreetsetes arengukavades (või korrigeeritaks juba koostatud kavu). RA idee ja ülesanne on (hetkel Browni liikumist meenutava) Eesti strateegiakujunduse ühtsesse süsteemi viimine. Tulemuseks peaks olema just ühiskonna pikaajalistele arengutaotlustele (heaolu laias mõttes, loodusvarade kasutamine, ökoloogia, kultuur, demograafia) suunatud kavad, mis sisaldavad ka realiseerimismehhanisme, finantsprojektsiooni, tagasisidestamise ja enesekorrigeerimise viise. Praegu Eestis laiemat, võimukoalitsiooni poliitilise tsükli piire ületavat ja kogu ühiskonna tasemel toimuvat sihiseadmist ei toimu. Aga oleks aeg – Eestist on saanud juba küllalt küps/stabiilne ühiskond, mis on lausa kohustatud endale pikaajalisi arengusihte seadma. Küsimused "mis on Eesti eesmärk?", "mis on meie siht Euroopa Liidus?" on avalikus mõttevahetuses üleval juba aastaid. Valdavalt majanduskesksed dokumendid, nagu Eesti riiklik arengukava Euroopa Liidu tõukefondide kasutuselevõtuks – ühtne programmdokument 2004–2006, samuti riigieelarve strateegia aastaiks 2005–2008 seda funktsiooni ei täida. Enamik meist on aru saanud, et majanduskasv pole eesmärk, vaid vahend Eestis inimväärse elu ülesehitamiseks. Mis sest, et vältimatult vajalik vahend. Meie eesmärgid peavad tulema väljastpoolt majandust ja rahaelu.

Igal valitsusel oma edudokument

Eesti liikumine teadmüühiskonna suunas vajab seda protsessi vedavat keha ja aju, ka riiklikul tasemel. Ehk võiks RA seda funktsiooni täita. Ma usun, et sedalaadi laiema, kaasava ning – mis eriti oluline – istuvast valitsusest sõltumatu struktuuri suunas oleks mõistlik liikuda. Muidu juhtub nii nagu ikka, et igal valitsusel on oma tulevikkusuunatud edudokument, mille järgmine kabinet unustab. Ning ühiskonnas valitseb segadus nii Eesti tegelike arengusuundade kui ka seda toetavate sammude osas.

Teadmüühiskonda eristav tunnus on viis, kuidas ühiskonnas kujunevad otsused. Eesti kui teadmüühiskond sünnib (või ei sünni) neis tuhandetes otsustes, mida siin maal iga päev tehakse.

Ka teadmistepõhise otsustamise puhul ei saa üle ega ümber riigivalitsemisest. Tavaliseks peab saama praktika, et koos valitsuse otsuse ja seaduseelnõuga esitatakse ekspertide poolt kriitiliselt läbitöötatud probleemi ja sellest johtuvate riskide analüüs, samuti seaduse ja otsuse (lühiajalise ja pikaajalise) mõju prognoos ning tulemuslikkuse hindamise näitajad. Kõigis Vabariigi Valitsuse asjatundjate komisjonide tegevuse lähteülesannetes peaks olema olukorra analüüs käsitletavas valdkonnas ning teiste riikide sellekohase kogemuse üldistus. Ekspertiisi ja uuringute tellimine peab saama ministriumide tegevuse iseenesestmõistetavaks osaks nagu ka väljastpoolt riigiaparaati tulevate ekspertide kaasamine otsustamisse. Praegu see nii pole. Kui vaadata näiteks valitsuse moodustatud kõrghariduskorralduse ja finantseerimisega tegeleva asjatundjate komisjoni tööks koostatud lähteülesannet, siis pole siin ülesande mahukus ühelt poolt ning selle tagamine vajaliku teabe ja analüüsidega teiselt poolt kindlasti tasakaalus. Sisu poolest on tegu fundamentaalsete otsustustega Eesti kõrghariduse tuleviku kohta – akadeemilise ja rakendushariduse vahetamine, õppeasutuste riikliku finantseerimise süsteem, õppesuundade jaotus õppeasutuste vahel jms. Kuid lähteülesanne ei näe ette mingit analüüsi, andmekogumist ega maailmakogemuse ülevaatamist. Kogu lootus on komisjoniliikmete personaalsel pädevusel.

Teadmistepõhisest valitsemisest saame rääkida siis, kui teadmusjuhtimise ja õppiva organisatsiooni põhimõtete järgmine on saanud tavaliseks praktikaks nii riigi- kui ka avaliku ja kolmanda sektori organisatsioonides. Elementaarsed asjad, nagu oma tegevuse eesmärgistamine ning tagasiside ja eneseanalüüsi kaudu juhtimine/korrigeerimine, peaksid kujunema heaks juhtimistavaks ning kõigi, sealhulgas avaliku sektori organisatsioonide tegevuse hindamise oluliseks meetodiks. Kindlasti on see praegu juba mitmel pool nii, paraku veel mitte üldlevinud.

Kartus peeglist vaadata

Tegelikult peaks nn strateegiline elukavandamine jõudma iga inimese ja pere tasandile, mis tähendab pikemaajaliste eluplaanide väärtustamist, vahendite kavandamist ning sihipäraselt tuleviku kujundamist. Kindlasti on selle eelduseks selgem majanduslik perspektiiv ja tulevikku suunatud mõtteviis, mis kõigest hoolimata hakkavad Eestis juurduma.

Teadmusühiskonna mudel saab toimida üksnes keskkonnas, kus on kriitiline hulk sarnases võtmes mõtlejaid ja uutest oludes pädevaid inimesi. Kõrvuti institutsionaalse edenemise ja otsustuskultuuri muutumisega on Eestile hädavajalik tegevussuund ka meie üldise võimekuse suurendamine teadmusühiskonnana toimimiseks. Juba viidatud Lissaboni lõppdokumendis on eraldi rõhutamist leidnud eesmärk, mille kohaselt eurooplastel tuleb omandada nn uued alusteadmised (*new basic skills*), et edukalt teadmusühiskonnas hakkama saada. Riigipead osutasid sellistele oskustele, nagu uusima info- ja kommunikatsioonitehnoloogia tundmine, tehnoloogiliste uuenduste kasutusoskused, mitme võõrkeele oskus, ettevõtluse alused, kommunikatiivsed ja sotsiaalsed oskused jms. Eesti puhul kehtib seesama, mõnes valdkonnas tuleb meil alustada elementaarsest. Näiteks teha eesti keeles kättesaadavaks teadmusühiskonna ideoloogiat sisaldavad põhitextid koos asjaomaste selgituste ja meediakajastusega, teha korda ühiskonna enesetunnetuse

vahendid, sealhulgas tunduvalt suurendada meie statistika usaldusväärust (me vist ikka veel ei tea, palju inimesi Eestis elab), sisse viia püsiv arengutrendide monitooring ning Eesti kohta käiv andmestik viia tasemele, mis lubaks meil ennast muu maailmaga võrrelda. Ja saada üle kartusest peeglisse vaadata. Kas või Eesti inimarengu aruande osas – see ei tohiks esile kutsuda ebalust, vaid selget toetamist, mida praegu pole. Peale selle tuleks kujundada standardid asutuste ja organisatsioonide vahelisele veebipõhisele koostööle, teadmiste sünteesile ja akumulierimisele avalikes andmebaasides, interneti võimaluste tunduvalt tõhusamale kasutamisele otsustusprotsessides. Teiselt poolt on eesti kultuuriruumi kestmise huvides paratamatu teha digitaalsel teel kättesaadavaks ja kasutatavaks ka võimalikult suur osa Eesti kultuuripärandist ning nüüdisaegsest kultuuriloomest, kättesaadavaks nii maailmale kui ka meie oma pealekasvavale interneti-põlvkonnale.

Kõige rohkem sõltub Eesti võimekus teadmusühiskonnana toimimiseks aga meie haridussüsteemi valmisolekust seda üleminekut toetada.

Koolitusstrateegia sahtlist välja

Esiteks. Haridussüsteemi puhul on määrava tähtsusega haridusstrateegia. Erinevatest ponnistustest hoolimata puudub Eestil ikka veel arusaam ja visioon meie haridussüsteemi arengusihetidest ning nende saavutamiseks vajalikest sammudest. See pole võimaldanud kujundada ei terviklikku haridusseadustikku ega harmoneerida meie hariduselu Euroopa Liidu suundumustega. Kuigi Eesti esindajad osalevad Euroopa Liidu hariduspoliitiliste põhimõtete väljatöötamises (nn Euroopa Liidu hariduspoliitilised valdkonnakomisjonid), pole minu teada meie kaheksa esindajat ka pärast aastast Brüsselis käimist veel omavahel kokku saanud, seisukohtade kooskõlastamisest ja ühispositsiooni väljatöötamisest rääkimata. Arusaamatuks jääb, keda või mida Euroopa Liidu kogunemistel peale oma isiklike visioonide ja unistuste esindatakse.

Teiseks õppekavad. Teadmusühiskonnas oodatud pädevuste kujundamine algab põhikoolist. Teadmusühiskonna õppekavad peaksid olema suunatud uues keskkonnas vajalike pädevuste (digitaalne kirjaoskus, keelteoskus, ettevõtlu pädevused, juhtimis- ja koostööoskused, kriitiline mõtlemine, tegevuse strateegiline kavandamine, riskijuhtimine) tugevdatud pakkumisele. Kindlasti peaks teadmusühiskonna dimensioon saama keskseks kujunevas 21. sajandi haridusprogrammis. Loodetavasti on selle raames juba hinnatud olemasolevaid õppekavu ja õpetamismeetodeid ning õppetingimusi uutest nõuetest lähtudes ning võetud selge suund vajalike alustadmiste pakkumisele. Välisele vaatlejale jääb ajuti mulje, et Eesti hariduse keskne persoon on koolimajade omanik ja põhiküsimus koolimaja remont.

Kolmandaks Eesti hariduse rahvusvahelistumine. Miljoniline rahvas saab oma noori edukalt harida ainult tihedas koostöös maailmaga. Paljudes hariduse sisu ja korralduse küsimustes võiksime malli võtta lähinaabritelt. Soome haridussüsteemi peetakse maailma üheks tublimaks, seda näitavad ka rahvusvahelised võrdlusuuringud (Pisa jt – www.pisa.oecd.org/). Et me ise pole saanud kümne aasta jooksul paika Eesti haridusstrateegiat, tuleks see ehk soomlastelt tellida?

Neljandaks elukestev õpe. Kõigil vanuse- ja sissetulekurühmadel, ka erivajadustega inimestel, rahvusvähemustel, tegelikult kõigil Eesti inimestel peab olema võimalus end teadmusühiskonda sisse õppida. Tark oleks suurendada riiklikku koolitustellimust ning suunata osa tellimusest nn elukestva õppe sektorisse, sealhulgas täiendus- ja ümberõppesse ning täiskasvanuhariduse toetamisse. See oleks lisa "Vaata maailma!" laadsetele eraalgatusel põhinevatele koolitusprojektidele, viimane on muu hulgas hea näide arusaamast, mille kohaselt Eesti üldise võimekuse tõstmine on meie kõigi huvides ning väärib panustamist.

Viiendaks õpetaja. Tuleb tunnustada ja selgitada õpetaja uut ja tunduvalt laienenud rolli (mentor, partner, arengu toetaja, õpioskuste kujundaja) ning sellest lähtudes ka õpetaja tööd väärtustada. Teadmusühiskonna võtmes koostatud Eesti uus õpetajakoolituse strateegia tuleb ministeeriumi sahtlist välja tuua, kiiresti vastu võtta ja seda täitma hakata.

Kõik sõltub tegijast

Pingutus teadmusühiskonna institutsionaalse aluse loomiseks, samuti otsustuskujunduse edendamiseks ning meie võimekuse suurendamiseks võiks Eestit lähendada ideaalile, millest teadmusühiskonna eeskõnelejad räägivad. Usun, et asi on pingutamist väärt.

Erinevalt laialt levinud arusaamast ei ole teadmusühiskond mitte tehnoloogilise, vaid sotsiaalse uuenduse projekt. Selle realiseerimine sõltub ennekõike meie mõtlemisest, arusaamadest, võimest iseend kriitiliselt kõrvalt vaadata ning peeglist nähtu põhjal sihte seada ja koostööd teha. Tegu ei ole pelgalt õigete nuppude ülesotsimise ning neile kiire ja põhjaliku vajutamisega, tegu on mõtteviisi ja otsustuskultuuri muutmisega. See muutus tähendab muu hulgas märksa ettevaatlikumat suhtumist (nii Eestis kui ka maailmas) laialt levinud prioriteedikesksesse mõtlemisse. Ma näiteks ei usu, et teadus- ja arendustegevuses oleks mõistlik pikemaks perioodiks määrata valdkondlikke prioriteete. Praegu on Eesti teadus- ja arendustegevuse strateegias (Teadmistepõhine Eesti... 2003) teatavasti esmatähtsad kolm valdkonda – materjalitehnoloogiad, biomeditsiin, kasutajasõbralikud infotehnoloogiad. Eelisarendada ja toetada tuleks mitte ettemääratud valdkondi, vaid tulemuslikke tegijaid ja originaalseid ideid nende valdkondlikust kuuluvusest sõltumata. Miks ei võiks maailmas läbi lüüa Eesti haridustehnoloogiate rakendused, disaini arendusprojektid või sotsiaalse integratsiooni kontsept ja realisatsioon? Surmkindlate prioriteetide maailmas võib aga juhtuda nii, et neid, kes on juhuslikult materjalitehnoloogid, pole lihtsalt olemas.

Lõppkokkuvõttes sõltub kõik tegijaist, nende motivatsioonist ja mõttelennust. Teadmusühiskond kui kultuurinihe ootab eestvedajaid ja kriitilist massi uue mõtteviisiga inimesi. Tegelikult on nad olemas, ka Eestis. Näiteks mitmed arengud kohalikus infotehnoloogiasektoris viitavad palju laiemale ja sisulisemale eesmärgipüstitusele kui lihtsalt äriine kasu. Olgu selleks e-riigi akadeemia, tiigrihüppe toetamine või juba mainitud projekt "Vaata maailma!". Selline kogemus ja mõtteviis vajab tuge ja levitamist. Tegelikult vajaks Eesti Soome *Sitra* kontekstis toimuvat eliidikoolituse projekti, mis kujundaks ja konsolideeriks meie teadmusühiskonda viivat jõudu. Kahju, et Strateegiliste Algatuste Keskus pole selles osas algseid lootusi täitnud.

Skeptiline pilk võib eelkirjeldatus näha moe ja järjekordsete euroinstruktsioonidega kaasaminekut. Veidi segase teadmusühiskonna–jutu asemel tuleks ajada ikka seda sajandite jooksul järeleproovitud eesti asja. Mulle teadmusühiskonna kontsept meeldib. Kuigi ta on veel ähmane ja ideestik ajuti ka vastuoluline, on selles sisu ja visiooni. Meeldib ka seetõttu, et see on väikeriigi jaoks sõbralik mõtteviis. Vähemalt teoorias peaks väikesel olema suurega võrreldes tunduvalt lihtsam ennast kõrvalt vaadata, ühistes sihtides kokku leppida, aga ka oma toimetamisi aeg–ajalt korrigeerida. Eesti võiks just iseene elu ja tuleviku mõistuspärasel juhtimisel olla palju paindlikum kui Saksamaa või Prantsusmaa. Ja olla selle kaudu meie suurtest sõpradest edukam.

Kasutatud kirjandus

Eesti Edu 2014 (2003). Vabariigi Valitsuse strateegiadokument. Käsikiri. Tallinn.

Kokkuleppe projekt teadmispõhise majanduse arendamiseks Eestis aastani 2011 (2003). Eesti Reformierakond. Käsikiri. Tallinn.

Säästev Eesti 21 (2003). Eesti jätkusuutliku arengu strateegia. Käsikiri. Tallinn.

Teadmispõhine Eesti (2002). Eesti teadus– ja arendustegevuse strateegia 2002–2006. Tallinn.